

Sergiusz Hirik (Kyiv)

**Problem stosunków międzyetnicznych w ideologii narodowych
komunistów ukraińskich oraz żydowskich partii
radykalnie lewicowych na Ukrainie w latach 1918-1921***

Kształtowanie się i rozwój ukraińskiego komunizmu narodowego rzadko interesowały badaczy zarówno na Ukrainie (w szczególności w okresie radzieckim), jak i w środowisku emigracji ukraińskiej. Jest to tym bardziej widoczne, jeśli przeanalizuje się poziom badań nad ideologią partii narodowo-komunistycznych (praktyczna działalność tych sił politycznych została opracowana lepiej). Jedną z przyczyn takiego stanu było to, że ukraińskie narodowo-komunistyczne nurty, poza krótkim okresem zapożyczenia ich haseł przez czynniki rządowe Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (USRR), określały się jak «drobnomieszczańskie» i «nacjonalistyczne». Przede wszystkim dotyczy to takich politycznych sił jak borotbiści¹, ukapiści² oraz części działaczy rządzącej partii bolszewików.

Do nurtów narodowo-komunistycznych można zaliczyć i szereg żydowskich partii radykalnie lewicowych, które działały na terytorium Radzieckiej Ukrainy. Szczególnie dotyczy to lewego skrzydła Bundu (Kombund, który później przyłączył się do Komfarbandu, następnie jego byli członkowie wstąpili do Komunistycznej Partii (bolszewików) Ukrainy i utworzyli w jej składzie «sekcję żydowską»³), a także Żydowskiej Komunistycznej Partii (Poalej Syjon), któ-

* Tekst drukujemy w wersji autorskiej (red.).

¹ W 1918 - marcu 1919 – lewe skrzydło Ukraińskiej Partii Socjalistów-Rewolucjonistów, w marcu - sierpniu 1919 – Ukraińska Partia Socjalistów-Rewolucjonistów (komunistów-borotbistów), od sierpnia 1919, po zjednoczeniu z Ukraińską Socjaldemokratyczną Robotniczą Partią (niezależnych lewych) – Ukraińska Komunistyczna Partia (borotbistów). W 1920 wielu jej członków weszło w skład Komunistycznej Partii (bolszewików) Ukrainy. Patrz: I. Maistrenko: *Borot'bism: A Chapter in the History of Ukrainian Revolution*. Stuttgart 2007; О Любовецъ: *Партія боротьбистів в Українській революції 1917-1920 рр. Дисертація... кандидата історичних наук*. Київ 1993.

² Przed styczniem 1920 - Ukraińska Socjaldemokratyczna Robotnicza Partia (niezależnych), potem – Ukraińska Komunistyczna Partia (UKP), skąd pochodzi nazwa «ukapiści». Formalnie istniała do 1925 roku. Patrz: C. Ford: *Outline History of the Ukrainian Communist Party (Independentists): An Emancipatory Communism 1918-1925*, "Debate: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe", Volume 17, Issue 2, 2009, p. 193-246; Ю. Дірявка: *Українська комуністична партія (україстів): утворення, діяльність та ліквідація (1920-1925 р.р.). Дисертація... кандидата історичних наук*. Дніпропетровськ 2008.

³ Dokładniej w: В. Гусев: *Бунд, Комфарбанд, евсекції КП(б)У: Місце в політичному житті України (1917-1921 рр.)*. Київ 1996.

ra wyodrębniła się z Żydowskiej Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej (Poalej Syjon). W ich dokumentach programowych i działalności praktycznej, jak i w pracy ukraińskich sił narodowo-komunistycznych, wierność oryginalnie interpretowanemu marksizmowi jednoczyła się z ideami narodowego wyzwolenia, bez którego nie mogło się dokonać wyzwolenie socjalne.

Przejawy ukraińskiego komunizmu narodowego można znaleźć i poza zasięgiem USRR, gdzie były najpopularniejsze. Szczególnie nie można zapomnieć o emigranckiej zagranicznej grupie komunistów ukraińskich (Zagranicznej Grupie Ukraińskiej Komunistycznej Partii), stworzonej przez Wołodymyra Wynnyczenka, której centrum znajdowało się w Pradze, a także oddzielnych działaczy Komunistycznej Partii Wschodniej Galicji (przyszłej Komunistycznej Partii Zachodniej Ukrainy). Co się tyczy działalności żydowskich partii radykalnie lewicowych, godnym odnotowania jest to, że ich działalność rozposzechniała się nawet na zaanektowane przez Rumunię terytorium Besarabii, gdzie warunki dla ruchów lewicowych były szczególnie niesprzyjające⁴.

Ukraiński komunizm narodowy i problem międzyetnicznego współżycia

Najbardziej wpływową grupą narodowo-komunistyczną na radzieckiej Ukrainie w okresie, który rozpatrujemy, byli borotbiści. Podejście tej grupy do problemu stosunków międzyetnicznych na Ukrainie i w innych krajach oraz proponowane przez partię scenariusze rozwiązania «kwestii narodowościowej» znalazły przejaw w wielu jej programowych dokumentach, a także w licznych publikacjach w prasie borotbitskiej. Mimo to, poziom opracowania tego problemu w literaturze naukowej wydaje się dość skromnym, ponieważ większość badaczy zwracała uwagę przede wszystkim na taktykę i praktyczną działalność UPSR (komunistów-borotbistów)/UKP (borotbistów) w okresie Ukraińskiej rewolucji.

Jako pierwszy zwrócił uwagę na ten problem Mojżesz Rawicz-Czerkaskij. To on dostrzegł pragnienie borotbistów, żeby stworzyć oddzielne «jedynе komunistyczne centrum» na Ukrainie, bezpośrednio podporządkowane Trzeciemu Internacjonalowi, które, według nich, było potrzebne ze względu na charakterystyczne cechy miejscowej społeczno-ekonomicznej sytuacji. Zauważył, że przyczyn małego wpływu borotbistów w środowisku miejskiego proletariatu liderzy tej partii upatrywali w «wysokim poziomie asymilacji proletariatu ukraińskiej narodowości»⁵.

W latach pięćdziesiątych XX wieku ten temat opracował Iwan Majstrenko, który przez pewien czas był członkiem partii borotbistów. W książce *Borot-*

⁴ Bardzo krótko o ich działalności w tym regionie, w szczególności w tej jego części, która teraz wchodzi w skład Ukrainy, wspomina się w: Я. Копанский: *Еврейское национальное движение в Бессарабии в межвоенный период*. Кишинёв 2008, с. 75-80.

⁵ М. Равич-Черкасский: *История Коммунистической партии (б-ов) Украины*. Сине loco 1923, с. 145-146.

bizm: strona z dziejów ukraińskiego komunizmu⁶ przeanalizował pierwszy borotbiski ideologiczny tekst («Platformę Centralnego Komitetu UPSR» od 3 czerwca 1918 roku⁷) i zwrócił uwagę na protest tych partii przeciw «jednostronnej narodowej polityce Centralnej Rady», która przyczyniła się do rozpowszechnienia wpływu bolszewików wśród ludności Ukrainy, a również i destruktywnej wyprawy na Ukrainę bolszewików, które «swoim niezrozumieniem sprawy narodowej i swoim centralizmem wywoływali w ludowych masach szowinizm, utworzyli glebę dla narodowego separatyzmu i idei państwowej»⁸. Analizując skierowany przeciw Ukraińskiemu Związkowi Narodowemu artykuł w gazecie «Borotba» (centralny organ borotbistów), odnotowuje, że borotbiści «powtórzyli marksistowskie idee o tym, iż „proletariat nie ma ojczyzny”, a [...] „konserwatywnej idei państwowej” przeciwstawiali „rewolucyjną narodową ideę»». Iwan Majstrenko zaznacza, że to «oczywiście, nie było marksizmem», i to, że «dla borotbistów kwestia narodowościowa nie była drugoplanową, chociaż oni uważali, iż narodowe wyzwolenie zależy od wyzwolenia socjalnego»⁹. Zdaniem borotbistów, „państwo było i jest instrumentem eksploatacji”, więc „socjalistyczna polityka musi wywalczyć, krok po kroku, uznanie [praw] zespołów narodowych i nadać im ważne funkcje współczesnego państwa aż do ich transformacji w federację „autonomicznych związków narodowo-personalnych (eksterytorialnych)”¹⁰. W tym samym czasie, odnotowuje Majstrenko, „borotbiści bronili pełnej równości między Ukrainą i Rosją. Kierując się swoją wiarą w nieodłączne prawo do osobistej i narodowej wolności, oni również interesowali się i problemem proletariackiej rewolucji, ponieważ socjalne wyzwolenie było realizacją prawa człowieka do równości. Celnie atakowali bolszewicką politykę narodową, która, ich zdaniem, przeszkadzała stanowieniu władzy radzieckiej na Ukrainie”¹¹. Historyk odnotowuje, że w styczniu 1919 roku głównymi kierunkami działalności borotbistów były: «a) Organizacja odrębnej ukraińskiej (czerwonej. – S.H.) armii narodowej; b) niepodległy zarząd ukraińską gospodarką i c) wzmacnianie ukrainizacji»¹². Dlatego, jak widzimy, badacz dokładniej przygląda się problemowi stosunków międzynarodowych między republikami radzieckimi, a nie stosunkom międzyetnicznym w granicach jednej z ich, aczkolwiek wspomina o tym, że borotbiści występowali o gwarancję praw do «narodowo-personalnej autonomii».

⁶ I. Maistrenko: *Borotbism: A Chapter in the History of Ukrainian Communism*, New York 1954; drugie wydanie: I. Maistrenko: *Borot'bism: A Chapter in the History of Ukrainian Revolution*. Stuttgart 2007.

⁷ Opublikowany w П. Христюк: *Замітки і матеріали до історії української революції. 1917-1920 рр.* Том III. Без місця [Відень] 1921, с. 91-94.

⁸ Maistrenko: *Borot'bism...*, p. 74-75; patrz również: П. Христюк: *Цум. Праця...*, с. 91.

⁹ Maistrenko: *Borot'bism...*, p. 80-81.

¹⁰ Cytowane według: Maistrenko: *Borot'bism...*, p. 79-80.

¹¹ *Ibidem*, p. 109-110.

¹² *Ibidem*, p. 110.

Analizy poglądów borotbistów na stosunki między radziecką Ukrainą i Rosją w kontekście oczekiwanego zbliżenia światowej rewolucji dokonał jeden z niewielu radzieckich badaczy dziejów tej partii – Jurij Klintuch. Odnotowuje on, że borotbiści «opracowali koncepcję „szczególnej drogi rozwoju ukraińskiej rewolucji”, która obiektywnie prowadziła do odrywania Ukrainy od Rosji Radzieckiej, do izolacji ludu ukraińskiego», co określił jako «ruch do antymarksistowskich nacjonalistycznych pozycji». Historyk zwrócił też uwagę na przesadzoną przez borotbistów ocenę liczebności wychodźców z rosyjskich guberni w składzie przemysłowego proletariatu Ukrainy¹³ i ocenił podejście tej partii do kwestii narodowościowej na Ukrainie jako «skrzywione»¹⁴. Stwierdził, że teza borotbistów o konieczności stworzenia Światowej Federacji Republik Radzieckich «służyła im do teoretycznego uzasadnienia sprzeciwu przeciw zjednoczeniu Ukrainy i Rosji»¹⁵. Jurij Klintuch nie wspomina o osobliwościach struktury tej przyszłej federacji w wizji borotbistów, o zasadach jej budowy i charakterze międzyetnicznych stosunków w granicach każdej z republik, która weszłaby w jej skład (można je przeanalizować w oparciu o publikacje w borotbitskiej prasie i szereg programowych dokumentów tej partii).

Amerykański ukrajinista James Mace odnotowuje, że borotbiści od samego początku swego odrębnego organizacyjnego istnienia «ganiły inne ukraińskie partie za ich wygórowany nacjonalizm i tendencję do widzenia w politycznej niepodległości samodzielnej wartości. Ganiły istnienie sztucznych między państwowych granic i oświadczały, że nie widzą żadnych przyczyn, dla których robotnicy Ukrainy i Rosji musieliby walczyć między sobą. Jednocześnie uważali za oczywiste, że pojednanie z radziecką Rosją ma się opierać na zasadzie równości, że radziecka Ukraina powinna być ukraińską, pozostać rezultatem działalności sił ukraińskiej rewolucji i organizacyjnie związaną z nimi»¹⁶. Historyk pisze: «Borotbiści wierzyli, że specjalne socjalno-ekonomiczne i narodowe umowy narzucały konieczność posiadania przez Ukrainę własnej niepodległej radzieckiej republiki, organicznie związanej z ukraińską wsią, która byłaby równoprawnym członkiem przyszłej federacji republik radzieckich». Kwestia narodowościowa (i problem jej rozwiązania w granicach odrębnej republiki) borotbiści przede wszystkim określały jak «problem taktyczny». Ich zdaniem, «tylko taktyczne błędy uwarunkowały trudności z rozpowszechnieniem proletariackiej świadomości wśród tych wiejskich elementów, od zmobilizowania których zależało powodzenie rewolucji». W jednej ze swoich agitacyjnych broszur (wprawdzie, późniejszego okresu, opublikowanej już w 1920 r.)

¹³ Ю. Клинтух: *Крах идеологии и политики мелкобуржуазной националистической партии боротбистов. Лекция, прочитанная слушателям ВПШ при ЦК КП Украины*. Киев 1971, с. 18.

¹⁴ Ibidem, с. 23-24.

¹⁵ Ibidem, с. 29.

¹⁶ J. Mace: *Communism and the Dilemmas of National Liberation. National Communism in Soviet Ukraine, 1918-1933*. Cambridge Mass. 1983, p. 53-54.

borotbiści ogłosili, że «problem narodowościowy powinien być zastąpiony problemem podniesienia poziomu kultury w narodowych formach»¹⁷.

Wśród współczesnych badaczy stosunek borotbistów do problemu narodowościowego studiuje Olena Lubowec. Ona wskazuje, że program tej partii «opierał się na zasadach socjalistycznej federacji, którą członkowie tego ruchu uważali za optymalną formę rozwiązania problemu narodowościowego. [...] Samodzielność Ukrainy rozpatrywano tylko jako umowę przejścia do federacji». Przy tym budzi wątpliwości twierdzenie autorki o tym, że borotbiści podkreślali «konieczność uznania za język urzędowy właśnie język ukraiński» (w ich programowych dokumentach i prasie kwestia języka rzeczywiście zajmuje istotne miejsce, jednak pytanie o oficjalny państwowy status języka ukraińskiego w tak jednoznaczny sposób sformułowane nie pada)¹⁸.

Nie można nie odnotować, że we wszystkich wymienionych pracach stosunku borotbistów do problemu współżycia różnych etnicznych grup na terytorium Ukrainy właściwie dokładnie się nie rozpatruje, ich autorzy wspominają o związanych z tym problem aspektach ideologii tej politycznej siły tylko sporadycznie. Dlatego powstaje potrzeba analizy historycznych źródeł, które pochodzą z koła borotbistów.

Niezwykle ważne są wystąpienia borotbistów przeciw antysemickiej propagandzie, które nieraz pojawiały się na szpaltach partyjnej prasy. I tak, 12 lutego 1919 roku w centralnym organie borotbistów został opublikowany redakcyjny artykuł «Nie można przemilczać», w którym rozpowszechnianie antysemityzmu było nazwane jednym z największych zagrożeń dla rewolucji:

Nie można przemilczać, nie można pobażać! Otwarcie, zuchwale prowadzić się kimś niewiadomym, czarnym, antysemicka agitacja... Antysemityzm – to jest ta okropna groźba, na której nie raz zrywały się wyzwolenicze ruchy we wszystkich czasach i na wszystkich ziemiach. Antysemityzm jeszcze w czasach carskich zwracał swoją uwagę na Ukrainę i na Ukrainie on prowadził swoją krwawą, nieludzką, rozpasaną politykę żydowskich pogromów za aprobatą agentów władzy. Wiemy, jak to znajome zjawisko zaczęło objawiać się na Ukrainie w czasach Dyrektorii. Pamiętamy, jakie oburzenie, jaka fala żalu zabrzmiiała za pobażliwość wobec pogromów w czasach Dyrektorii [...]. Dalej milczeć nie można, trzeba użyć stanowczych środków do walki z antysemicką agitacją. Trzeba publicznie i naocznie prowadzić tę walkę. Nadzwyczajna komisja do walki z kontrrewolucją, do której należy ta sprawa, powinna użyć tych środków **natychmiast**.

Żądamy, żeby każdy, kto będzie zatrzymany za antyżydowską agitację – był rozstrzelany **bez sądu**. I kiedy nastroje antysemityzmu zafascynowały liczne grupy ludzi, to żadnego zwątpienia przed liczbą rozstrzeliwań być nie musi [...]. Interesy ukraińskiej rewolucji robotniczo-łchopskiej wymagają, żeby ta antyżydowska groźba była zniszczona w samym zarodku i na samym początku.

¹⁷ Ibidem, p. 56-57.

¹⁸ О. Любовецъ: *Партія боротьбистів в Українській революції, 1917-1920 рр. Автореферат дисертації... кандидата історичних наук*. Київ 1993, с. 10.

Nieprzyjaciele nie drzemią, nieprzyjaciele czuwają. Oni specjalnie nadsyłają do nas legie swoich agitatorów, żeby wywoływać antyżydowskie pogromy, żeby zdeorganizować rewolucję i w krwi tych pogromów utopić robotniczo-chłopski ruch [...]. Żądamy rozstrzeliwać wszystkich aktywnych antysemitów! [podkreślenie w oryginale. – S.H.]¹⁹.

Trochę później w artykule jednego z najbardziej zauważalnych ideologów borotbistów Wasyla Ełłana-Błakytneho *Kruk krukowi oczu nie wykole* ostro gani się antysemitką propagandę, rozpowszechnianą przez ich ideowych przeciwników:

Najczęściej prowokatorzy i wychowankowie burżuazji wykorzystują do rozbicia ruchu rewolucyjnego hasła nienawiści narodowościowej. Carscy żandarmii, hryhoriewcy, denikinowscy sadyści-oficerowie, petlurowscy kułacy-hajdamaki – wszyscy jednakowo głoszą hasło: bij Żydów, poją, podkupują, podszczuwają bezprzytomnych ciemnych ludzi pracujących ze wsi i miast przeciw żydowskim żebrakom. Oni mówią, wskazując na tego czy innego proletariackiego lidera żydowskiego pochodzenia: „Oto spójrzcie – Żyd stoi obok władzy; Żyd was prowadzi; Żyd was sprzedaje – bij Żydów!” Tak zaczynają się od kłamstw, prowokacji i oszczerstw krwawe pogromy, w których chłopci, robotnicy i żebracy ukraińskiej, rosyjskiej, polskiej narodowości na czele z najemnymi prowokatorami bogaczy toczą krew, niszczą ostatni majątek biednych żydów – zamiast tego, żeby wspólnie z nimi walczyć przeciw burżujom i spekulantom²⁰.

Autor artykułu zwraca przy tym uwagę na potrzebę obrony przed pogromami żydowskiej biedoty, podkreślając, że to ona cierpi przez nie przede wszystkim: «Burżuj – i rosyjski, i ukraiński, i żydowski – zaciera ręce z zadowolenia, widząc, jak z robotniczych rąk leje się krew robotników. Robotnicy i chłopci powinni pamiętać, że burżuazja szczuje ich tylko na żydowską biedotę – wykorzystując do tego prowokacyjne hasła «bij spekulantów-Żydów», a przy burżuazyjnej władzy to spekulanci – i Żydzi, i Polacy, i Rosjanie, i Ukraińcy – są najbardziej chronieni od każdych nieprzyjemności»²¹.

Borotbiści zwracali uwagę i na problem stosunków między Ukraińcami i Rosjanami w granicach radzieckiej Ukrainy, i na problem funkcjonowania języka ukraińskiego. Bardzo znamienne wydaje się polemika między borotbistami i Ludowym Komisarzem d.s. rolnictwa USRR Władimirom Mieszczerkowym z powodu konsekwentnego wykorzystania przez tego polityka w swojej pracy symboliki Rosji radzieckiej i ignorowania przez niego specyfiki gospodarki republiki²². W innym miejscu z kolei Wasyl Ełłan-Błakytnyj zwraca uwa-

¹⁹ Без автора: *Не можна замовчувати*, „Боротьба”, Число 4 (61), Київ 1919.

²⁰ В. Гарт [В. Еллан-Блакитний]: *Ворон ворону очей не виклює*, „Боротьба”, Число 105 (162), Київ 1919.

²¹ Ibidem.

²² В. Гарт: *Печатка (до чистки радянських установ)*, „Боротьба”, Число 112 (169), Київ 1919; В. Блакитний: *Розгніваний Юпітер (Відповідь т. Вл. Мецєрякову)*,

gę na dwie tendencje w sprawie rozwiązania problemów narodowościowych, które wtedy istniały w partii bolszewików i aparacie radzieckim:

Moment narodowościowy] ktoś myśli usunąć na siłę, podporządkowując jeden naród innemu, już teraz zaczawszy niwelowanie narodowych różnic przez pogorszenie warunków dla rozwoju kultury „niepaństwowych narodów” i odpowiednie formowanie aparatu władzy proletariackiej. [...] Drugi pogląd – pogląd konsekwentnego internacjonalizmu – że tendencja „niepaństwowych narodów” do rozwoju kultury w narodowych formach – to zjawisko naturalnie i *postępowe* w przypadku, kiedy naród jest liczny i ma warunki do rozwoju. Wychodząc z tych dwóch zasadniczych pozycji, pierwsi (zwolennicy „obszczerusizmu”) chcą budować nowy państwowy aparat «Czerwonej Ziemi» oparty na hegemonii (narodowościowo-kulturalnej!) Rosji. Drudzy podnoszą hasło narodowej bezstronności w kwestii budowy aparatu władzy²³.

O wielkim znaczeniu dla borotbistów kwestii narodowościowej świadczy i to, że poświęcone temu tematowi teoretyczne artykuły nieraz drukowano na pierwszych szpaltach partyjnych gazet jako redakcyjne materiały. Główne tezy programowe tego nurtu politycznego prezentowano na przykład w artykule «Rozwiązanie problemu narodowościowego». Wynika z niego, że w czasie jego publikacji (2 kwietnia 1919 roku) borotbiści już częściowo odeszli od idei narodowo-personalnej autonomii, ale podkreślali konieczność zapewnienia kulturalnych praw różnym grupom etnicznym, z których składała się ludność Ukrainy:

Burżuazja zawsze uniemożliwiała rozwój języka i kultury tak zwanych «narodów niepaństwowych», pielęgnowała owe zoologiczno-narodowe różnice w interesie swojego klasowego panowania, wszystkie te uciski i niesprawiedliwości, które te narody cierpiały, zawsze skutkowały wrogością narodowościową, wzrostem idei państwowych i [...] sprzyjały utworzeniu „jednolitych frontów narodowych”[...].

Jest rzeczą oczywistą, że narzędziami takiej [proletariackiej] polityki nie mogą być ani komisariaty narodowe – będące drobnomieszczańskim przeżytkiem, ani wysunęta przez «demokrację» utopijna narodowo-personalna autonomia – bo one są prawnopolitycznymi organizacjami, jednoczącymi wszystkie klasy danego narodu – i to w chwili najbardziej eskalowanej walki klasowej [...]. Trzeba wznieść kwestię „narodowościową” na należne dla niej miejsce „problemu rozwoju kultury w narodowych formach”, całkiem niszcząc jego więzi z prawnopaństwowymi przywilejami przeszłości. Dlatego zamiast niepotrzebnych i szkodliwych w pewnych warunkach «komisariatów narodowych» należy stworzyć komisariat d.s. kultury z sekcjami narodowymi²⁴.

„Боротьба”, Число 116 (173), Київ 1919 oraz inne publikacje w prasie borotbickiej i bolszewickiej.

²³ В. Гарт: *Крпки над «і» (Замісць огляду преси)*, „Боротьба”, Число 96 (153), Київ 1919.

²⁴ Без автора: *Вирішення національного питання*, „Боротьба”, Число 41 (98), Київ 1919.

Podnosząc pytanie o roli «narodowości» w rewolucji, autor jednego z artykułów, opublikowanych w centralnym organie borotbistów w lutym 1919 roku, zaznacza: «Socjalizm nie ma na celu zmuszenia proletariatu całego świata do mówienia jednym językiem, niszczenia odrębności etnograficznych tego czy innego narodu, a odwrotnie – pragnie dostosować się do wszystkich warunków życia, tego czy innego kraju, żeby dzięki temu rozwijać jego kulturę i dać możliwość rozwoju całemu jego potencjałowi ku pożytkowi całego świata»²⁵.

Dyskusję w sprawie problemu językowego borotbiści zaktywizowali podczas swojej pracy w rządowych instytucjach. I tak Hryhorij Kłunnyj (członek kolegium Ludowego Komisariatu Rolnictwa USRR) publicznie ogłosił o rozbieżnościach w poglądach z wcześniej wspomnianym ludowym komisarzem Władimirem Mieszczeriakowym:

Dekret o równoprawności dwóch języków, wydany przez Radnarkom, jest aktem politycznym. Mimo twierdzenia carskiego rządu, że języka «ukraińskiego nie było, nie ma i być nie może», dekret stwierdza istnienie języka ukraińskiego jako samodzielnego i równego moskiewskiemu. Ten polityczny akt żąda, żeby urzędnicy w słowach i w formie pisemnej odpowiadali w tym języku, w którym zwraca się do nich interesant. Rozumiano tę kwestię w innych różnonarodowościowych państwach, takich jak Szwajcaria i Austria. Ten dekret nie dyktuje pracę kulturalną, ale kierunek jej określa się jak logiczny wniosek z dekretu, a mianowicie:

1) o ile jest język ukraiński, to jest i naród, który rozmawia w tym języku, przy tym ten naród jest ciemny, zacofany i jego praw broni rząd socjalistyczny;

2) o ile jest lud z oddzielnym językiem, to rozwijać się on może tylko w swoim języku;

3) jeśli rząd był szczery, wydając dekret, to konsekwentnie powinien rozwijać działalność kulturową w języku ukraińskim;

4) jak twardo, po dyktatorsku, rząd przeprowadza proletariacką ekonomiczną politykę, tak po dyktatorsku musi on przeprowadzać i politykę narodowościową;

5) o ile ludność rosyjska na Ukrainie stanowi zaledwie 12-15%, to i publikacji w języku rosyjskim powinno być nie więcej niż 15%;

6) Jeśli rząd zdecyduje się rozwiązać te kwestie w taki sposób, jak tow. Mieszczeriakow, tzn. że równoprawność obu języków będzie skutkować jednakową liczbą publikacji w danych językach, to udowodni, że wydając dekret albo nie miał uczciwych zamiarów, albo nie zastanawiał się nad jego skutkami; udowodni tym samym, że świadomie prowadzi na Ukrainie politykę rusyfikacyjną i odnosi się do kwestii narodowościowych surowiej niż carscy ciemńacy, którzy wszystkimi możliwymi środkami, utrudniali narodowi ukraińskiemu rozwijanie jego kultury.

Członek Kolegium Ludowego Komisariatu Rolnictwa
Kłunnyj²⁶.

²⁵ I.O: *Національне в революції*, „Боротьба”, Число 5 (62), Київ 1919.

²⁶ Г. Клуний: *Особиста думка по розходженню поглядів, які були висловлені т. Мещеряковим і мною на засіданні колегії Наркомзема при обговоренні питання про видання популярних книжок на Україні і книжок для С.-Г. Шкіл*, „Боротьба”, Число 100 (157), Київ 1919.

A propos, jak odnotowuje Jurij Szeweliow, pierwsza fala ukrainizacji oświaty (naprawdę dotyczyło to wprowadzenia nauczania w innych niż rosyjski językach, łącznie z jidysz) w początkach istnienia USRR przysłała wraz z objęciem posady ludowego komisarza d.s. edukacji przez byłego już borotbistę Hryhirija Hryńko (1920-1923), potem te procesy na krótki czas (do mianowania 1925 roku na to stanowisko innego byłego borotbisty Oleksandra Szumskiego) trochę się spowolniły²⁷.

Odmienne stanowisko w kwestii perspektywy rozwiązania «kwestii narodowościowego» po zakończeniu rewolucji można znaleźć w takich programowych dokumentach borotbistów, jak zaproponowany przez nich Kominternowi projekt «Konstytucji Federacji Republik Radzieckich». W nim, w szczególności, powiedziano: «Przystąpienie narodu do Federacji Socjalistycznych Republik Radzieckich, a pozostawanie w jej składzie jest wyjątkowo aktem wolnej woli każdego uświadamiającego sobie swoją etnograficzną jedność ludu, wyrażoną zgodnie z prawem w uchwale pełnomocnego Zjazdu Rad Robotniczych, Chłopskich i Czerwonoarmijnych Deputowanych» i dalej: «Każdy naród, który przystąpił do Federacji, zachowuje całą pełnię władzy, która mu się należy, w swoich etnograficznych granicach» (artykuł 7)²⁸.

Nie można pominąć też stosunku borotbistów do idei stworzenia oddzielnej Gruzjińskiej Komunistycznej Partii przez Gruzinów-komunistów, którzy podczas swojego pobytu w Kijowie zwrócili się do Komitetu Centralnego UKP(b) z prośbą o pomoc organizacyjną i planowali rozszerzyć swoją działalność również na Gruzinów w innych miastach Ukrainy. Borotbiści poparli tę inicjatywę, zgadzali się dopomóc finansowo nowo utworzonej partii i wpuścić jej przedstawicieli na partyjne zebrania ośrodków UKP(b)²⁹.

Z kolei powstała w 1920 roku Ukraińska Komunistyczna Partia (ukapiistów) w swych dokumentach programowych dużo uwagi poświęciła problematyce stosunków między USRR i RSFRR, a nie stosunkom między etnicznymi grupami w granicach republik. Głównym postulatem tej partii była państwowa niepodległość USRR³⁰. Jednak część stworzonych przez przedstawicieli tej

²⁷ Ю. Шевельов: *Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941): Стан і статус*, в: Ю. Шевельов: *Вибрані праці*. У 2 книгах. Книга 1: *Мовознавство*. Київ 2008, с. 125.

²⁸ Centralne Archiwum Państwowe Organizacji Społecznych Ukrainy (ЦДАГОУ/СДАНОУ), Fond 43, opis 1, справа 30, аркуш 33. Krótką analizę tego dokumentu przeprowadzono w: С. Гирик: *Увидеть союз иначе. Альтернативный проект объединения советских республик (1919 г.)*, in: *Конструируя "советское"? Политическое сознание, повседневные практики, новые идентичности. Материалы научной конференции студентов и аспирантов*, Санкт-Петербург 2012, с. 33-38.

²⁹ СДАНОУ, Fond 43, opis 1, справа 55, аркуш 1-2.

³⁰ Ю. Дірявка: *Українська комуністична партія (укапістів): утворення, діяльність та ліквідація (1920-1925 р.р.)*. Автореферат дисертації... кандидата історичних наук. Дніпропетровськ 2008, с. 10-11.

partii ideologicznych tekstów pozwala badaczom wnioskować, że, zdaniem jej liderów, «wykorzenienie ucisków narodowościowych jest silnie związane z rozwojem stosunków socjalnych, co wymaga „dołączania do procesu komunistycznego budownictwa robotniczych mas”»³¹. W programie UKP została potwierdzona konieczność «aktywnego podtrzymania rozwoju każdej kultury narodowej, przede wszystkim kultury robotniczej ludności Ukrainy, to znaczy narodowości ukraińskiej, a skoro tak, to i mniejszości narodowych – rosyjskiej, żydowskiej, polskiej i innych; w ten sposób zostanie zniszczone wszystko, co prowadzi do denacjonalizacji...»³².

Grupa federalistów ujawniła się w składzie KP(b)U na nielegalnej konferencji w Homlu 9 listopada 1919 roku, publikując swój program w broszurze «Nasza współczesna polityka». O jej stosunku do kwestii podnoszonych w tym artykule, można sądzić na podstawie fragmentów wspomnianego dokumentu, które dotyczą zasad kształtowania się jedynej Ukraińskiej Komunistycznej Partii jako pełnoprawnego przedstawiciela Ukrainy w Kominternie. Jak odnotowuje Witalij Ohijenko, «kwestia narodowa przy wstępowaniu do partii nie musiała odgrywać żadnej roli, jednak członkowie partii powinni pamiętać, że 90% ludności kraju jest narodowości ukraińskiej. Mając to na uwadze, pierwszoplanowymi zadaniami partii było: podniesienie poziomu kulturalnego mas, dołączanie ich do aktywnego budownictwa społeczeństwa komunistycznego, co było możliwe tylko przez upowszechnienie języka ukraińskiego i podniesienie jego statusu oraz podniesienie oświatowego poziomu mas. „Dlatego członkowie partii muszą stanowczo zerwać z odziedziczoną po czasach caratu pogardą do wszystkiego co miejscowe i narodowe, zerwać z poglądem, że Ukraina nie jest samodzielny krajem, zaludnionym jednym z liczebniejszych europejskich narodów, a jedynie dodatkiem do Rosji”»³³. Jednak kwestii rozwiązania problemów w stosunkach międzyetnicznych na terytorium USRR nie opracowano dokładnie.

Zagraniczna grupa komunistów ukraińskich (Zagraniczna Grupa Ukraińskiej Komunistycznej Partii), która działała w 1919-1921 i powstała z inicjatywy Wołodymyra Wynnyczenki, uważała siebie za część UKP (ukapistów, którzy wyraźnie separowali się od Zagranicznej Grupy). Ta polityczna siła formalnie podzielała programowe założenia UKP, dotyczące kwestii, o których piszemy powyżej.

³¹ C. Ford: *Outline History of the Ukrainian Communist Party (Independentists): An Emancipatory Communism 1918-1925*, “Debate: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe”, Volume 17, Issue 2. 2009, p. 224. Ten autor konsekwentnie rezygnuje z używania określenia «komuniści narodowi» jak takiego, by nie stwarzać błędnego przeświadczenia o obecności szowinistycznych idei u przedstawicieli poszczególnych nurtów politycznych.

³² Cytowane według: C. Ford: *Outline History...*, p. 224.

³³ В. Огієнко: *Зародження українського націонал-комунізму в КП(б)У на прикладі діяльності групи федералістів (1919-1920 рр.)*, “Українознавство”, No. 4, 2006, с. 278.

Odpowiadając na pytanie o stosunek do problemu Komunistycznej Partii Galicji Wschodniej, musimy odnotować, że na ten nurt miała wpływ zarówno ideologia borotbistów (część kierowniczego składu KPGW w pewnym okresie należała do UKP(b), jak i program bolszewików. W uchwalonym przy uczestnictwie przedstawicieli KPGW podczas krótkiego istnienia Galicyjskiej Socjalistycznej Republiki Rad (GSRR) Dekrecie «O skasowaniu obowiązkowego języka urzędowego» (który w praktyce nie został zrealizowany) «ogłaszała się równoprawność wszystkich narodów i narodowości, które mieszkały na terytorium GSRR, został zlikwidowany obowiązkowy język urzędowy w republice (w tym czasie używano dwóch – polskiego i niemieckiego), obywatelom gwarantowano prawo zwracania się do wszystkich instytucji w swoim języku ojczystym. Wszelkie przejawy nietolerancji albo wrogości narodowej były surowo karane. „Wszyscy ci, – napisano w dekrecie, – którzy swoim zachowaniem czy słowem będą szerzyć wrogość i nienawiść wśród proletariackich mas, a zwłaszcza radzieccy współpracownicy, będą ogłoszani nieprzyjaciółmi rewolucji i pracującego ludu oraz przekazywani wojskowo-rewolucyjnemu trybunałowi”. Biurowość musiała być prowadzona w najbardziej rozpowszechnionych w Galicji językach – ukraińskim i polskim, a wszystkie przepisy, dekryty i uchwały musiały ukazywać się we wszystkich krajowych językach, to znaczy ukraińskim, polskim i jidysz»³⁴.

Problem współzycia międzyetnicznego w ideologii żydowskich partii radykalnie lewicowych na Ukrainie

Żydowski narodowy ruch lewicowy na Ukrainie był reprezentowany przez dwa główne nurty: antysyjonistyczny (Bund i jego prawonastępcy; nas ciekawi przede wszystkim Komunistyczny Bund – Kombund, który organizacyjnie sformował się po rozłamie Bundu w marcu 1919 r., a później wszedł w skład rządzącej partii bolszewickiej) i syjonistyczny (lewe skrzydło Żydowskiej Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej «Poalej-Syjon», które z czasem oddzieliło się i działało pod nazwą Żydowskiej Komunistycznej Partii «Poalej-Syjon»).

Ewolucję poglądów bundowców na problem współzycia różnych etnicznych grup i, w szczególności, na problem zapewnienia istnienia Żydów w diasporze wśród innojęzycznej i inno religijnej większości jako jeden z pierwszych w historiografii opracował czołowy działacz tej partii Mojżesz Rafes³⁵. Ze współczesnych badaczy dosyć dokładnie rozpatrują go Wiktor Gusiew i Oleksandr Najman³⁶.

Trzeba podkreślić, że w okresie istnienia Centralnej Rady jednym z głównych programowych postulatów Bundu była realizacja prawa żydowskiej lud-

³⁴ І. Лісна: *Становлення української державності в Галичині (1918-1923 рр.)*. Тернопіль 2001, с. 69-70.

³⁵ М. Рафес: *Два года революции на Украине (Эволюция и раскол Бунда)*. Москва 1920.

³⁶ В. Гусев: *Бунд, Комфарбанд, евсекції КП(б)У: Місце в політичному житті України (1917-1921 рр.)*. Київ 1996; О. Найман: *Єврейські партії та об'єднання України (1917-1925)*. Київ 1998.

ności Ukrainy do narodowo-personalnej autonomii, którego gwarantem było kierownictwo Ukraińskiej Republiki Ludowej (URL)³⁷. Później, po obaleniu Hetmanatu Pawła Skoropadskiego, w okresie rebelii przeciw Dyrektorii (styczeń 1919 roku), kiedy miała miejsce krótkotrwała próba kontrolowania przez borotbistów sytuacji na Ukrainie przez stworzenie własnego rządu pod nazwą «Rada Rewolucyjnych Emisariuszy», bundowcy stanęli po stronie bolszewików, mimo że dostrzegali błędy w narodowej polityce KP(b)U, które spowodowały tarcia między miastem i wsią Ukrainy. Oprócz tego bundowcy podkreślali konieczność dołożenia wszelkich starań, by bezzwłocznie rozstrzygnąć wszystkie konflikty o podłożu narodowościowym, które pojawiły się między partiami, podzielającymi orientację radziecką³⁸. Na założycielskiej konferencji Komfarbandu³⁹ uchwalono rezygnację z poprzedniego programu w sprawie kwestii narodowościowej i uchwalono długą rezolucję:

W sprawie o sposobie obrony interesów proletariatu mniejszości narodowej, konferencja uważa, że wymagania specjalnych gwarancji politycznych dla mniejszości narodowej, jaką jest autonomia personalna (narodowa albo kulturalno-narodowa), również jak i wymaganie samookreślenia dla mniejszości narodowej, były potrzebne w stosunku do burżuazyjnego państwa. Teraz żadna część proletariatu nie ma prawa żądać jakichś gwarancji od władzy, która opiera się na proletariacie i wprowadza w życie jego dyktaturę [...]. Tylko w bliskim współżyciu wszystkich części proletariatu będą krok po kroku likwidowane wszelkie stare narodowe zabobony odziedziczone po epoce burżuazyjnej dyktatury dzielącej ludzkość na panujące i gnębione narody⁴⁰.

Po wejściu Komfarbandu do KP(b)U na jego bazie powstały «jewsekcii» (sekcje żydowskie), które w swojej działalności musiały realizować bolszewicką doktrynę w sprawie żydowskich mas Ukrainy. Jednak wskutek nieufności partyjnego kierownictwa do tych organizacji (jewsekcii często były podejrzewane o organizacyjny separatyzm) oraz niejasności w sformułowaniu ich praw i obowiązków w dokumentach statutowych możliwości ich pracy były istotnie ograniczone⁴¹.

³⁷ Patrz zbiór prawodawczych aktów URL i rosyjskiego Rządu Tymczasowego w tej sprawie: *Права национальных меньшинств и граждан Украинской Народной Республики. Издание Народного министерства по великорусским делам УНР*. Киев 1918; faksymile: *Права національних меншин і громадян Української Народної Республіки*. Київ 2007.

³⁸ М. Рафес: *Два года...*, с. 154.

³⁹ Powstał przez zjednoczenie lewego skrzydła Kombundu i Żydowskiej socjalistycznej robotniczej partii «Farejnigte» w maju 1919 roku.

⁴⁰ М. Рафес: *Два года...*, с. 166.

⁴¹ В. Гусев: *Бунд, Комфарбанд, евсекції КП(б)У: Місце в політичному житті України (1917-1921 рр.)*. Київ 1996, с. 87-129.

Działalność Żydowskiej Komunistycznej Partii «Poalej-Syjon» (1919-1921)⁴² interesowała historyków wcześniej, ale oni przeważnie badali jej działalność w kontekście innych żydowskich politycznych organizacji tego okresu, nie koncentrując się na osobliwościach ideologii ŻKP(PS)⁴³. To determinuje konieczność przeanalizowania dokumentów programowych i prasy tej partii. Należy zaznaczyć, że wśród głównych postulatów tego nurtu politycznego było utrzymanie centralnego elementu syjonistycznego programu (emigracja Żydów do Palestyny), jednak zwracał on uwagę również na zapewnienie praw żydowskiej ludności w krajach diaspory.

Pierwszy ważny tekst ŻKP(PS), w którym została poruszana kwestia narodowościowa – to uchwalona na homelskiej konferencji tej partii (10-15 sierpnia 1919 r.) rezolucja «O polityce narodowościowej»:

Przy kapitalizmie każdy naród albo jest gnębicielem, albo sam poddaje się gnębieniu. Ludności są rozdzielane na *większości* i *mniejszości narodowościowe*. *Głównym założeniem samookreślenia narodowego jest zasada terytorialna: zasada osobista jest tylko korektywą dla mniejszości narodowych.*

Wolny naród powstaje tylko w trakcie rewolucji socjalistycznej, kiedy proletariats formuje się w *pracujący naród*, który przysposabia socjalno-ekonomiczne warunki do swoich kulturalnych potrzeb. Socjalizm unieważnia instytucje większości i mniejszości narodowych. *Głównym założeniem samookreślenia narodowego staje się zasada osobista: terytorialna zasada staje tylko korektywą dla racjonalnego podziału sił narodowości.*

Spółeczeństwo socjalistyczne jest wolnym związkiem narodowości, *którego gospodarcza działalność jest centralizowana i planowana w skali ogólnostanowowej, a kulturalna twórczość [reguluje się] narodowo-indywidualistycznie.*

Doświadczenie Ukrainy udowadnia, że w *warunkach kapitalizmu walka o narodową autonomię ma wyjątkowo znaczenie demonstracji: przy reżimie, który sam jest przyczyną każdego gnębienia, narodowa autonomia nie może istnieć* [podkreślenie w oryginale. – S.H.]⁴⁴.

Analogiczne postulaty zostały powtórzone w rezolucjach Drugiej Konferencji ŻKP(PS) (Charków, 16-23 czerwca 1923 r.), w których uszczegółowiono

⁴² W 1921 roku ŻKP(PS) ogłosiła o swoim samorozwiązaniu i przyzwoliła na indywidualne wstępowanie jej członków do partii bolszewików. Część byłych członków ŻKP(PS), która nie zgadzała się z tą decyzją, utworzyła Żydowską Komunistyczną Robotniczą Partię (Poalej Syjon), która kontynuowała legalną działalność do 1928 roku; tzn. przetrwała najdłużej spośród wszystkich niebolszewickich politycznych partii na terytorium ZSRR.

⁴³ О. Найман: *Єврейські партії та об'єднання України (1917-1925)*. Київ 1998, s. 115-130; О. Жуковський: *Роль єврейських громадських організацій та політичних партій у суспільному житті Правобережної України в 1920-ті рр.*, в: "Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського", Випуск 13: *Серія "Історія"*, Вінниця 2008, s. 73-77 i inne.

⁴⁴ *Резолюція о національній політике (тов. Шолома)*, в: "Накануне: Орган центр. комитету Е.К.П. (Поалей-Цион)", No. 1, Москва 1919, s. 10.

zapisy dotyczące możliwego samorządu żydowskiego proletariatu w ZSRR. Warto odnotować, że właśnie w dokumentach tej konferencji po raz pierwszy podniesiono również kwestie współpracy między żydowską i arabską ludnością Palestyny: «Konferencja upoważni Komitet Centralny do negocjacji z Komunistycznym internacjonalą i z naszą braterską partią w Palestynie w sprawie organizacji wspólnie z arabskimi elementami rewolucyjnymi walki przeciw imperialistycznym okupantom»⁴⁵.

Jest oczywiste, że szczególną uwagę w swojej działalności ŻKP(PS) zwracała na zapobieganie żydowskim pogromom, o czym powiedziano w jednym z informacyjnych biuletynów partii: «Plenum KC uważa walkę z pogromami i antysemityzmem w miejscowościach ze spoistą żydowską ludnością za zadanie władzy radzieckiej. Żeby zatrzymać falę pogromów i antysemityzmu, trzeba: [...] 2) ogłosić jednym z głównych zadań odpowiednich organów państwowych (Wydawnictwo Państwowe, Wydział Oświaty Politycznej, Rosyjska Agencja Telegraficzna i in.) agitację przeciw antysemityzmowi i pogromom»⁴⁶.

W swojej działalności partia ta nieraz udzielała swojego wsparcia ukraińskim partiom narodowo-komunistycznym, w szczególności, Ukraińskiej Komunistycznej Partii (borotbistów). 10 stycznia 1920 roku KC ŻKP(PS) specjalnie podkreślił potrzebę zbliżenia z UKP(b):

1) W warunkach politycznych, które istnieją na Ukrainie, istotne jest nawiązanie ścisłej współpracy ze wszystkimi komunistycznymi partiami, które tam działają.

2) Konstatując, że w trakcie działalności politycznej w ostatnim okresie już zaznaczyło się pewne zbliżenie naszej partii z UKP (borotbistów), spowodowane ideową bliskością obu braterskich komunistycznych partii, KC proponuje Komitetu Głównemu Ukrainy przystąpić do negocjacji z kierowniczymi organami UKP (borotbistów) w sprawie rozwoju i wzmocnienia tego zbliżenia nie tylko w centrum, ale i w regionach⁴⁷.

Ideę zjednoczenia sił ukraińskich i żydowskich komunistów narodowych na Ukrainie bronią też autorzy artykułów p.t. «Komunistyczny front jednolity» i «Na progu nowych możliwości», których teksty w ukraińskim i rosyjskim tłumaczeniu KC ŻKP(PS) przesłał członkowi KC partii borotbistów Mychajfu Połozowi. W pierwszej z nich powiedziano:

Moment, kiedy proletariat i chłopstwo zbierają wszystkie siły do zadania ostatecznego śmiertelnego ciosu jeszcze tak niedawno zuchwale rozwścieczonej

⁴⁵ Еврейская коммунистическая партия. Резолюции и постановления, принятые на Второй всепартийной конференции, состоявшейся в гор. Харькове 16-23 июня 1920 года, Без места, без года, с. 18.

⁴⁶ CDAHOУ, Fond 41, opis 1, sprawa 157, arkusz 3.

⁴⁷ Извлечение из Резолюции Ц.К. Евр. Коммунист. Партии (П.-Ц.) по вопросу о нашей тактике на краине. CDAHOУ, Fond 41, opis 1, sprawa 173, arkusz 2.

burżuazji, w czasie, kiedy bardziej aniżeli kiedykolwiek w historii ważne jest pełne zjednoczenie wszystkich rewolucyjno-komunistycznych sił dla umocnienia jedności wsi i miasta, i w ten sposób, zapewnienie istnienia ukraińskiej rewolucji – w tym czasie niektórzy towarzysze komuniści zajmują się karygodną agitacją przeciw borotbistom i komunistom poalej-syjonistom, głosząc, że jako partie narodowe nie mogą służyć sprawie rewolucji. [...] Spodziewamy się, że zgoda moskiewska będzie fundamentem, na którym oprą się obie partie w swojej późniejszej działalności i w ten sposób stworzą dwujedyny komunistyczny front, że zaprzestanie się prześladowania partii narodowo-komunistycznych (borotbistów i «Poalej-Syjon») i powstaną warunki, które będą sprzyjały zwycięskiemu pochodowi Rewolucji⁴⁸.

Zakończenie

Możemy odnotować obecność tendencji do zbliżenia Żydowskiej Komunistycznej Partii (Poalej-Syjon) i Ukraińskiej Komunistycznej Partii (borotbistów) jako ideologicznie bliskich narodowo-komunistycznych grup, szczególnie w latach 1919-1920. Analogicznie, możemy obserwować stopniowe zbliżenie między lewym skrzydłem Bundu oraz bolszewikami. Przy tym, wskutek aktywnych działań rządzącej partii bolszewików, skierowanych na ograniczenie wpływu wszystkich niebolszewickich proradzieckich organizacji politycznych, ich aktywni członkowie z czasem wchodzili w skład KP(b)U.

Oczywiste są paralele między poglądami wszystkich narodowo-komunistycznych sił (i ukraińskich, i żydowskich), które działały na Ukrainie w okresie 1918-1921. Łączy ich żądanie gwarancji dla rozwoju wszystkich narodowych kultur kraju (ze szczególnym akcentem na kulturę tej etnicznej grupy, którą reprezentowała odpowiednia partia, jednak z bezwarunkowym uznaniem praw innych grup), praktyczna działalność w sferze edukacji, pragnienie organizacyjnej współpracy między przedstawicielami narodowo-komunistycznych partii, które prezentowały różne etniczne grupy (w szczególności – współpracy między UKP(b) i ŻKP(PS)). Oprócz tego, bardzo ważnym elementem ideologii narodowo-komunistycznych partii, które istniały na terytorium Ukrainy, było przeciwdziałanie antysemityzmowi – przedstawiciele Ukraińskiej Komunistycznej Partii (borotbistów) definiowali go jak jedno z największych zagrożeń rewolucji.

⁴⁸ Я. Яшко: *Єдиний комуністичний фронт*. СДАНОУ, Fond 41, opis 1, sprawa 139, arkusz 2, 6.